

ОСОБИСТІТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

III Всеукраїнський психологічний конгрес
з міжнародною участю

20-22 листопада 2014 року

Київ – 2014

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА

III Всеукраїнський психологічний конгрес
з міжнародною участю

ОСОБИСТІТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

20-22 листопада 2014 року

Київ – 2014

Редакційна колегія:

Максименко С.Д., академік член НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Чепельєва Н.В.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Балл Г.О.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Карамушка Л.М.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Моляко В.О.*, академік НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Смульсон М.Л.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Титаренко Т.М.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Говорун Т.В.*, доктор психол. наук, професор; *Клименко В.В.*, доктор психол. наук, професор; *Кокун О.М.*, доктор психол. наук, професор; *Коваленко А.Б.*, доктор психол. наук, професор; *Максимова Н.Ю.*, доктор психол. наук, професор; *Москаленко В.В.*, доктор філософських наук, професор; *Швалб Ю.М.*, доктор психол. наук, професор; *Гуменюк Г.В.*, кандидат психол. наук; *Кісарчук З.Г.*, кандидат психол. наук; *Куценко Г.В.*, кандидат психол. наук; *Слободяник Н.В.*, кандидат психол. наук.

Статті друкуються в авторській літературній редакції.

III Всеукраїнський психологічний конгрес з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі». – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. – 680 с.

ISBN 978-617-571-107-1

Збірка презентує матеріали III Всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю "Особистість у сучасному світі". У цих матеріалах отримали висвітлення різноманітні актуальні проблеми сучасної психології, представлені практично всі галузі психологічної науки. Зміст матеріалів багатоаспектно й різноплосинно відображує нагальні інтереси й останні важливі доробки сучасної психології в Україні.

Вагомі теоретико-методологічні та історико-психологічні роботи становлять велику самостійну цінність і водночас слугують надійним фундаментом для обґрунтованого психологічного проектування розвитку особистості в сучасних мультикультурних умовах.

Широко й багатовекторно висвітлені різноманітні проблеми психології особистості, в тому числі результати численних експериментальних досліджень. Це передусім висвітлення перспектив та умов всебічного розвитку особистості у просторі культури, який фактично став простором освіти та самоосвіти, саморозвитку, самодетермінації особистості.

Презентовані також досить численні праці, присвячені особливостям професійного становлення особистості, в тому числі коли актуальними є і поява нових професій, і необхідність професійного перенавчання.

Пильну увагу приділено вивченню й підтримці розвитку творчого потенціалу особистості та дослідженню загальних і специфічних проблем становлення обдарованої особистості.

Традиційно найбільше емпіричних досліджень присвячено вивченню та психологічному супроводу особистісних змін: це праці у галузі вікової, педагогічної психології, акмеології, медичної психології, психологічного консультування, психотерапії та інших царинах практичної психології.

Збірка адресована працівникам у галузях наукової та практичної психології, соціальним і медичним працівникам, аспірантам та студентам вишів, учителям і вихователям; вона буде корисною також широкому загалу, небайдужому до сучасної психології.

ISBN 978-617-571-107-1

ББК 88я1(4 Укр)

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. «Теорія і методологія психології: погляд у майбутнє»

Балл Г.О. Науково-психологічні знання у контексті аналізу культури і особистості	11
Мединцев В.А. Ценностные ориентации лица в контексте описания его культурного пространства	15
Бойко С.Т. Медіакомпетентність як важлива складова комунікативної компетентності психолога в умовах інформаційної війни	19
Галян І.М. Суб'єктна активність у структурі саморегуляційного процесу	22
Григор'єва Я.Г. Психологічна характеристика смислоутворювальної функції наративу	25
Жадан І.В., Чала К.О. Цінності у політичній картині світу студентської молоді	28
Ігнатенко О.В. Психологічні та соціальні особливості становлення батьківства та прояв репродуктивної установки у юнацькому віці	31
Калмикова Л. Становлення і розвиток психолінгвістики в Україні	35
Костицький М.В. Про методологію психологічного пізнання (зокрема в юридичній психології)	39
Кочубейник О.М. Особистість у комунікативному суспільстві: способи артикуляції	41
Кухарук О.Ю. Методологічні принципи дослідження етнонаціональної та мовної ідентичностей	45
Куценко-Лада Г.В. Сенсодицея і сенсократія міфу	49
Максим О.В., Пісарєва О.В. Формування ціннісних орієнтацій в процесі соціалізації	51
Малхазов О.Р. Інтегративна психофізіологія: методологічні засади	53
Марценюк М.О. Здоровий спосіб життя як біосоціальна категорія та його складові	57
Наконечна М.М. Методологічна сітка дослідження просоціальної активності особистості	62
Осадько О.Ю. Саногенний потенціал особистості як психологічна основа біо-психо-соціального здоров'я людини	64
Рибалка В.В. Проблема розробки загальноприйнятого визначення особистості у вітчизняній філософії, психології та педагогіці	68
Рождественський Ю.Т. Духовно-академічні психологія в Україні (до історії формування)	72
Санніков О.І. Сучасні тенденції розвитку теорії ухвалення рішень	73
Саннікова О.П. Емоційність як системна властивість особистості	77
Соловьев О.В. О двух фундаментальных аспектах смены исследовательской парадигмы в теоретической психологии (или о новизне в новизне)	82
Турбан В.В. Щодо місця української психології у світі	86
Тітов І.Г. Принцип інтеграції у постнекласичній психології	89
Траверсе Т. Структура процесуальної "перемички" у процесі розуміння політичних задач	93
Трач Р. Німецький психолог Філіп Лерш про людське мислення	96
Шамне А.В. Теоретико-методологічний аналіз психосоціального розвитку як єдності соціогенези, персоногенези та суб'єктогенези	100
Шульга В.Д. Про психогенетичні аспекти суб'єктно-вчинкового виміру життя особистості	103

СЕКЦІЯ 2. «Проектування і прогнозування розвитку особистості»

Антоненко В.В. Соціально-психологічні детермінанти в процесі самотворення особистості	108
Бошонкова Ю.О. Проектування і прогнозування розвитку особистості	112
Віговська О.О. Соціальне здоров'я та конструктивне самозбереження особистості	114
Вірна Ж.П. Екзистенційні ознаки професійного вибору особистості	117
Вічалковська Н.К., Іванашко О.Є. Соціально-психологічна адаптація людей похилого віку до пенсійного статусу	121
Главінська О. Психологічна суверенність як феномен особистісного стилю ...	124
Корнієнко І.О. Проблема дослідження важких ситуацій у життєвому просторі підлітків та юнаків	127
Кравчук С.Л. До проблеми дослідження життєстійкості особистості	130
Кулакова Л.М. Особливості розвитку почуття власної гідності як феномену самосвідомості особистості	133
Карасьова К.В. Система координат ціннісних орієнтирів дошкільного дитинства	139
Ладивір С.О. Внутрішній світ дитини як проекція життєдіяльності	142
Левит Л.З. Становление индивидуальности: к вопросу об уровнях и критериях	146
Липова К.О. Наукові позиції зарубіжних вчених щодо морального зростання особистості юнацького віку	149
Літвінова О.В. Взаємодія між поколіннями в родині як показник якості їх взаємовідносин	157
Мар'яненко Л.В. Теоретико-експериментальне дослідження самодетермінації пізнавальної діяльності учнів	160
Матієшин І.В. Особистісно-поведінкові ознаки професійного копінгу спортсменів	164
Мельник О.А. Розуміння потягів людини у вітчизняній університетській психології ХІХ – початку ХХ століття	167
Москаленко В.В. Економічність та моральність як складові економічної культури особистості	170
Павелків В.Р. Вплив молодіжних субкультур на формування девіацій у підлітковому віці	173
Піроженко Т.О. Проблеми вивчення ціннісних орієнтацій дошкільників	179
Павелків Р.В. Психологічний аналіз теоретичних моделей просоціальної поведінки особистості	184
Пенькова О.І. Самовдосконалення особистості у контексті системного підходу	190
Пилипенко Л.І. Детермінанти самореалізації особистості в процесі її самотворення	194
Попович І.С. Психологічні особливості соціальних очікувань особистості ...	198
Рожественський А.Ю. Невизначеність в структурі надійності діяльності людини	201
Титаренко Т.М. Особистість у сучасних реаліях: шляхи життєконструювання	203
Ульянова Т.Ю. Толерантність осіб з різною схильністю до конфліктності	209
Фролов П.Д. Оцінка соціально-економічної ситуації громадянами: регіональні відмінності	213
Царенко Л.Г. Рівні інтерпретування: відповідність культурних та індивідуальних інтерпретаційних схем	217

СЕКЦІЯ 3. «Психологія у сучасному освітньому просторі»

Мойзріст О.М. Аспекти дефініцій тілесного Я у психологічних дослідженнях	221
Слободяник Н.В. Вплив суспільно-політичних криз ХХІ століття на вираження почуття патріотизму у осіб юнацького віку	225
Гнатюк О.В. Вплив інформаційних технологій на здоров'я і розвиток учнів ...	229
Горбачов В.О. Психологія наукової діяльності	231
Захарчук Т.П., Строкач Л.М. Динаміка розвитку мотивів учіння молодших школярів в умовах інформаційного суспільства	233
Калмиков Г.В. Особливості професійно-мовленнєвої діяльності психолога	237
Карамушка Л.М., Терещенко К.В. Особливості взаємозв'язку толерантності персоналу та складових і видів організаційної культури освітніх організацій	239
Каропа Г.Н. Формирование у школьников пространственных представлений в обучении географии: когнитивные и психо-физиологические аспекты	243
Кондратенко Л.О. Особливості когнітивного розвитку дітей в сучасних умовах	247
Михайлюк Л.М. До питання про теоретичні засади особистісної освіти	250
Манилова Л.М. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми проблемами в умовах інклюзивної освіти	254
Рождественська Т.П. Категорія успіху в педагогічній психології: теоретико-прикладний аспект	257
Овдієнко Л.Н. Соціальна психологія освіти як простору соціалізації особистості: культурно-історичний аспект	259
Пащенко С.Ю. Трансфесіональність як чинник розвитку професійної самосвідомості мобільного викладача	262
Старагіна І.П. Мотиви младших школьников при обращении к сценическому творчеству в процессе школьного обучения	266
Трофімов А.Ю. Психологічний капітал як особистісний ресурс організаційної лояльності	270
Яворська-Ветрова І.В. Теоретичний аналіз досліджень рефлексії як механізму особистісного становлення в новітніх психологічних розвідках	273
Скулиш Н.Є. Мотиваційна основа діяльнісної самореалізації старшокласників в процесі навчання	277

СЕКЦІЯ 4. «Професійне становлення особистості»

Александров Д.О. Дослідження психологічних детермінант професійної спрямованості особистості працівника ОВС	282
Андрієвська В.В. Комунікативна компетентність психолога: методологічні засади дослідження	285
Арефнія С.В. Професійне становлення особистості як державного службовця	288
Барчій М.С. Інноваційні підходи до розвитку пізнавальної активності майбутніх психологів у навчальному процесі	291
Божко Ю.П. Психологічні фактори професійної успішності програмістів	294
Болотнікова І.В. Основні складові професійної компетентності профспілкового робітника	297

Ботіна Л.Й. До питання трансформації усної презентації психологічних знань в інформаційному суспільстві	300
Видолоб Н. Психологічна складова професійної здатності майбутнього учителя-філолога	303
Вовчик-Блакитна О.О. Досвід екопсихологічного аналізу батьківських уявлень про здоров'я дитини	307
Володарська Н.Д. Готовність до психокорекційної роботи у набутті професійного досвіду майбутніх психологів	310
Волошко Н.І. Побудова психодіагностичної анкети "Дихотомія духовних якостей характеру особистості"	314
Воронова О.Ю. Особливості емоційного та когнітивного компонентів у формуванні професійної рефлексії майбутніх вихователів	320
Галян О.І. Мотивація професійного вибору майбутніх психологів у системі їх підготовки до реалізації професійних функцій	325
Грейліх О. Психолого-педагогічна основа здатності особистості до професійної діяльності	329
Грищенко М.В. Самореалізація як розвиток особистості професіонала	332
Гуменюк Г.В. Професійне самоздійснення як невід'ємна складова психологічного благополуччя особистості	336
Давидова О.В. Психологічна корекція соціальних установок засуджених з насильницькою спрямованістю особистості	339
Дементьева К.Г. Психологические особенности использования юмора в художественной деятельности артистов цирка (на примере цирковой клоунады)	342
Діколь-Кобріна О.А. Адаптаційний потенціал особистості студента ВНЗ як компонент його професійного становлення	348
Дранищева Э.И. Личностные изменения подростков под влиянием реалий виртуального мира	351
Дроздова Ю.В. Аналіз результатів інтегральної оцінки самовизначення майбутніх фахівців торговельного підприємництва	355
Дубчак Г.М. Основні підходи до вивчення професійної стресостійкості особистості	359
Жигайло Н. Духовно-моральне виховання як основа становлення майбутнього фахівця європейського рівня	362
Завадська Т.В., Гомонюк В.О. Нейродинаміка в системі професійного становлення особистості	366
Завадська Т.В., Панасенко Н.М., Войтович М.В. Програма профілактики синдрому професійного вигорання у вихователів дитячих садків	370
Землянська О.В. Проблема розвитку соціально-перцептивної компетентності керівника	374
Капустюк О.М. Самопрезентація як предмет наукового аналізу у вітчизняній і зарубіжній літературі	377
Карп'юк М. Інноваційна компетентність педагога як основа прогнозування розвитку особистості майбутнього фахівця	381
Кесьян Т.В. Вплив педагогічного стилю керівництва на формування гуманних взаємин між вчителем і учнем	386
Кириченко О.М. Фактори успішного виконання професійної діяльності та професійного становлення особистості педагога	387
Ковальчук О.П. Аксіологічні чинники професійної діяльності офіцерів у сучасних умовах	391
Кокун О.М. Професійне самоздійснення особистості: змістовні та емпіричні аспекти	394

Колот С.А. Суб'єктно-деятельностный подход к проблеме самоконтроля в регуляции функциональных состояний	398
Корніяка О.М. Психологія професійного самоздійснення викладачів вищої школи	402
Кудерміна О.І. Особливості політико-правової свідомості працівників ОВС України	406
Кулаков Р.С. Методологічні засади вивчення психологічних детермінант професійного самовизначення старшокласників	409
Купрєєва О.І. Психологічні особливості особистісного розвитку студентів з інвалідністю	414
Лавренко О.В. Особливості становлення економічної культури студентської молоді	418
Лазуренко О.О. Емоційний компонент професійної компетентності майбутнього фахівця медичної психології	422
Лосієвська О. Г. Психологічні засади забезпечення ефективного розвитку комунікативних компетенцій професіоналізму у майбутніх фахівців гуманітарного профілю	426
Любіна Л.А. Гендерні аспекти розвитку професійної спрямованості студентів-медиків	429
Мамай Н.М. Формування соціально-трудової активності студентства на етапі первинної професіоналізації	432
Моран І.В. Толерантність та її розвиток у студентів медичних навчальних закладів	436
Мосійчук В.В. Психологічні особливості переживання студентами-психологами кризи фахової готовності	439
Осьодло В.І., Будагьянц Л.М. Культурно-політична самоідентифікація громадян у східних областях України	443
Пастушенко В.С. Співвідношення зовнішньої самопрезентації й внутрішнього світу людини	447
Підбуцька Н.В. Копінг-поведінка у структурі операціональної складової професіоналізму майбутніх інженерів	450
Плетка О.Т. Вплив батьківських настанов на формування уявлень про гендерні ролі в юнацькому віці	454
Пророк Н.В. Особистісні основи прагнення до професійного самовдосконалення	459
Садова М.А. Професійна відповідальність: суб'єктно-контекстний підхід	463
Сердюк Л. Самодетермінація учіння в процесі професійної підготовки студентів ВНЗ	467
Скальська Л.О. Психологічні особливості формування ділових взаємовідносин	471
Тамакова Т. Дослідження особливостей формування образу фахівця майбутнього лікаря-психолога у процесі професійної підготовки	475
Терещенко Л.А. Психологічна готовність студента-практичного психолога до професійної самореалізації (теоретичний аспект)	477
Федорчук О.І. Педагогічна фасилітація як основа професійного становлення особистості майбутнього педагога	480
Філоненко М.М. Психолого-педагогічні умови особистісного становлення студентів-медиків	483
Чуйко О.В. Визначення рівня особистісної зрілості суб'єктів професійної діяльності у соціономічних професіях	486
Шелег Л.С. Емоційно-вольова сфера особистості як підґрунтя виникнення психосоматичних розладів у працівників ОВС	490
Шибрук О.В. Ноологічний компонент структури професійної Я-концепції	493

Шопша О.Л. Особливості когнітивного компоненту соціально-психологічного клімату театрального колективу	496
Щербан Т.Д. Розвиток здібностей вчителя до навчального спілкування за допомогою дидактичних технологій	499
Юрчинська Г.К. Взаємозв'язок професійної мотивації та емпатії майбутніх спеціалістів, які надаватимуть психологічну допомогу	504
Яковенко С.І. Формування професійно не важливих якостей у працівників правоохоронних органів	507
Ярема Н.Ю. Наукові підходи до проблеми професійного становлення особистості	511
Каплуnenко Я.Ю. Соціальний інтелект як чинник особистісної та професійної самореалізації фахівця	513
Гейко Є.В. Цілісність особистості у контексті сучасних наукових студій	516
Комар Т.В. Особистісна зрілість як передумова професійної зрілості майбутнього соціального педагога	520

СЕКЦІЯ 5. «Психологія творчості та обдарованості»

Біла І.М. Обдарованість: передумови розвитку	525
Ваганова Н.А. Дослідження сприймання як творчого процесу	528
Дереча А.А. Вікова динаміка загальних та парціальних показників вербальної та образної креативності в шкільному віці	532
Меленчук Н.І. Взаємозв'язок показників комунікативної креативності та схильності до авантюристичності	536
Моляко В.А. Творческое восприятие мира в современных условиях избытка и дефицита информации	539
Оверчук В.В. Сучасні дослідження інтелектуального розвитку і креативності на різних етапах онтогенезу	544
Орал М.О. Мовленнєві здібності у структурі мовленнєвого досвіду особистості	547
Третяк Т.М. Розвиток творчого сприймання учнями технічної інформації	550

СЕКЦІЯ 6. «Особистісні трансформації та їх віддзеркалення у прикладних психологічних дослідженнях»

Ананова І.В. Діагностика неконструктивного почуття вини	556
Бедан В.Б. Специфіка адаптивності самотніх осіб	560
Говорун Т.В., Коськіна Д.О. Самопрезентація праце спроможності як індикатор економічної поведінки студентської молоді: гендерний аспект	564
Кочарян О.С., Фролова Є.В., Такмакова М.Ю. Змістовний аналіз соціально-психологічних настанов ставлення до залежності і незалежності у стосунках прихильності	567
Лісовенко А.Ф. Заздрість і способи опановуючої поведінки	571
Орос О.Б., Фанта І.Ю. Особливості профілактики виявів фізичного насильства у підлітковому віці	575
Павлік Ю.Г. Тіло як символ переходу епох: реформування ставлення	578

Пророк М.В. Вплив лідерських якостей на успішність діяльності фахівців соціономічних професій	582
Пудич С.А. Социально-психологические составляющие профессионального становления производителей рекламы и особенности других участников рекламного взаимодействия	586
Пуертас С. Д. К. Актуалізація цінностей особистості під дією ситуативного стимулу	592
Рудоміно-Дусятська О.В. Специфіка психологічної адаптації особистості до несприятливого навколишнього середовища	595
Семенів Н.М. Вплив трансформації етнічної ідентичності на розвиток процесів міжетнічної взаємодії	598
Свертілова Н.В. Схильність до переживання образи як чинник агресивності	602
Топалова І.П. Цинічність у системі рис особистості	606
Федорченко Н.В. Наратив як засіб конструювання психологічної реальності та осмислення особистісного досвіду	610
Федосєєва І. Засадові принципи та стратегії розвитку етнічної толерантності у студентів психологів	613
Харченко Н.В. Роль внутрішнього мовлення у перебігу аудіювання	617
Чанцева-Коваленко О.М. Батьківське ставлення та його вплив на формування дитячої особистості	620

СЕКЦІЯ 7. «Медико-психологічні та психотерапевтичні аспекти психологічної допомоги»

Гурова О.В. Соматичні порушення як наслідок внутрішньоособистісної конфліктності у школярів	624
Олінковська Т.А. Причини виникнення та особливості прояву девіантної поведінки у підлітків	627
Астахов В.М., Бацилева О.В. Якість життя: медичні та психосоціальні аспекти	632
Гончаренко Н.В. Аналитический обзор изучения проблемы "психического выгорания"	635
Гурлева Т.С. Спів-буття учасників психотерапевтичного процесу як умова опанування клієнтом смыслом особистісного існування	639
Лєбєдєва С.Ю. Деякі міркування щодо міжвідомчої взаємодії в умовах надання екстреної психологічної допомоги постраждалим в осередку надзвичайної ситуації	643
Манилов И.Ф. Психотерапевтическое путешествие в одиночку: особенности реализации	645
Овсяннікова Я.О. Особливості використання психологічного інструментарію в умовах надзвичайної ситуації	648
Оніщенко Н.В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: диференціальний підхід	651
Побідаш А.Ю. Психологічні особливості піратського полону	654
Похілько Д.С. Лялька як інструмент психодіагностики та психотерапії постраждалої дитини в умовах надзвичайної ситуації	658
Субботіна Г.С. Психологічні механізми ефективності танцювально-рухової терапії у роботі з підлітками, хворими на міопію	661

Тімченко О.В. Основні актуальні потреби та прагнення рятувальників при виконанні задач за призначенням в умовах ліквідації наслідків надзвичайної ситуації	665
Христенко В.Є. Протидія негативному впливу чуток на свідомість працівників служби порятунку та постраждалих в осередку лиха	668
Чистовська Ю.Ю. Особливості психосоматичних скарг в осіб з різними стилями поведінки	671
Шебанова В.І., Шебанова С.Г. Використання інтернет-ресурсів з метою надання психологічної допомоги анорексикам	673
Сорока А.В. Адаптація бездомних осіб після звільнення від відбування покарання	677

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Павелків Р.В.

Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень. Феномен просоціальної поведінки є досить складним і неоднозначним явищем. У науковій літературі просоціальність визначається через категорію дії, реакцій (Ауербах А., [3]), вчинків, поведінки (Р.Чалдіні [11]). При визначенні сутності цього явища використовуються різні підходи. У психологічній літературі ми зустрілися з великою кількістю визначення поняття. Це зумовлено як складністю і широтою вказаного явища, так і використанням різних критеріїв для його аналізу. Найбільш часто використовується прийом визначення сутності поняття через позначення наслідків чи цілей діяльності. Зокрема, у такому контексті просоціальну поведінку визначають як дію, спрямовану на збереження та зміцнення соціальної системи [8]; активність, зорієнтовану на благо людини чи соціальної групи.

У багатьох визначеннях особлива увага зосереджується на виокремленні значущості просоціальної поведінки. Зокрема, для її позначення використовуються характеристики: "позитивна", "конструктивна", "соціально корисна", "протилежна антисоціальній". В окремих визначеннях просоціальної поведінки акцент переноситься на ризики для благодійника (Кордуелл М., [3]), відсутність для нього особистісних вигод (Ауербах Р., Карсіні Р., [7]), або ж зміщується на позначення умови її виникнення – "поведінка людини в умовах, при яких необхідно надати допомогу".

У деяких визначеннях просоціальність протиставляється явищу агресії. Все ж більш уважний погляд на природу, причини і механізми таких форм поведінки дозволяє простежити їх певну відмінність. Як зазначає Берон Р. [1], просоціальна поведінка і агресія є наслідками різних факторів, їх не можна вважати прямими протилежностями один одному.

Досить цікавим, з нашої точки зору, є питання взаємозв'язку просоціальної та альтруїстичної стратегій. У багатьох наукових джерелах ці типи соціальної поведінки ототожнюються, проводиться паралель між альтруїзмом, наданням допомоги та просоціальністю. Зокрема ця позиція звучить у роботі Крайга Г., Бокум Д., [4]. У деяких дослідженнях зазначається, що розмитість поняття альтруїзм призвела до поступової заміни цього поняття терміном "просоціальність" (Кухтова Н. В., [5]). На нашу думку, це відбувається у зв'язку із звуженням мотиваційного компонента просоціальних дій лише до морально-безкорисливих спонук. Вивчення наукових джерел дозволяє стверджувати, що такі типи поведінки близькі за результатами, але їхня когнітивно-мотиваційна основа може відрізнитися. Всі альтруїстичні вчинки можна віднести до просоціальних, але не всі просоціальні дії мають альтруїстичну основу.

Мета статті. На основі результатів сучасних теоретико-прикладних і наукових досліджень здійснити аналіз теоретичних моделей просоціальної поведінки особистості.

Виклад основного матеріалу. Соціальна значущість та розмаїтість просоціальних проявів зумовили появу не лише спроб описати їх види та пояснити мотиваційні основи цього типу соціальної поведінки, але й простежити її механізми, детермінацію, закономірності. Все це привело до розробки різноманітних моделей просоціальної поведінки. До найбільш відомих належать моделі "затрат і користі" (авт. Латане Бібб, Дарлі Джон), "прийняття рішень" (авт. Шварц Шалом), "генетичного детермінізму" (авт. Ролітон), "селективної сензитивності" (авт. Лінденберг З.). Всі моделі мають не лише теоретичне обґрунтування, але й різностороннє експериментальне вивчення.

Одна з перших спроб побудувати концепцію просоціальної поведінки належить американським соціальним психологам Латане Б. і Дарлі Д. [11]. Вони спрямували свою увагу на вивчення механізмів та оцінок просоціальної активності особистості. В основу теорії було покладено існуючу модель "затрат і користі" Тібо Дж. У. та Келлі Г. Х.. Автори запропонували чітку схему її використання для оцінки просоціальної поведінки. Її сутність полягала в обчисленні співвідношення

витрат і користі дій суб'єкта допомоги у разі надання і ненадання сприяння іншому. У рамках концепції передбачалося зіставлення об'єктивних і суб'єктивних детермінант альтруїстичних виявів за умови активної і пасивної поведінки суб'єкта допомоги, тобто модель спрямовувалася на вивчення як закономірностей надання соціального сприяння, так і прояву байдужості людей у ситуаціях, які об'єктивно передбачають допомагаючі дії. Однією з важливих закономірностей, яка була виявлена у логіці цього підходу, є те, що рівень ініціативності людини у сфері просоціальної діяльності залежить від рівня суб'єктивних затрат. Таким чином, теоретичні та експериментальні розробки дозволили виокремити когнітивно-оцінну складову прийняття рішень про надання допомоги.

У моделі Латане Б. і Дарлі Д. (Latane & Darley, 1970) описується п'ять стадій послідовного прийняття суб'єктивних рішень, які спостерігач повинен прийняти (часто неусвідомлено) відносно своєї ролі у перебігу ускладненої життєвої ситуації. Перший крок просоціальності повинен передбачати виокремлення надзвичайної події. Інакше кажучи, випадково опинившись на місці події, людина повинна звернути увагу на те, що щось трапилось. Після того як подія була виокремлена, людина повинна проінтерпретувати її як надзвичайну. Далі настає третя стадія, людина повинна вирішити, чи варто їй брати на себе відповідальність за втручання. Як тільки таке рішення прийняте, людина повинна вирішити, в якій формі може бути надана допомога, як буде реалізовуватися рішення.

Більш ґрунтовною концептуальною основою проблеми просоціальності є теоретико-мотиваційна модель прийняття рішення про надання допомоги Шварца Ш. (Schwartz S, 1973, 1977) [14]. Вона характеризується більшою різносторонністю аналізу явища. У цій моделі увага зосереджується як на виокремленні структурних компонентів просоціальної поведінки, так і її динамічних характеристик, враховуються як змінні суб'єкта, так і реципієнта допомоги. У своїй моделі автор виокремлює три важливі елементи просоціальної поведінки: оцінювання результатів, переживання відповідальності, наявність відповідних моральних приписів. Перший компонент передбачає простеження тих наслідків, які виникають для благополуччя партнера; другий – усвідомлення норми відповідальності; третій – повністю або частково прийняті людиною моральні (або просоціальні) норми, передбачені суспільством.

Фактично модель Шварца Ш. об'єднує основні аспекти будь-якої моральної дії: орієнтація на благо інших людей, добровільність, оцінка вчинку на основі аналізу його соціальної значущості. Цінною ідеєю теорії є припущення, що моральні норми спонукають до допомоги лише за умови, коли обидві особистісні змінні (усвідомлення наслідків і покладання на себе відповідальності) одночасно набувають для людини важливого значення. Людина має здатність до раціоналізації ситуації та антиципації можливих наслідків своєї поведінки для самої себе. Як наслідок, моральні норми детермінують діяльність допомоги не безпосередньо і не автоматично, а лише настільки, наскільки наявні два перші аспекти моральної дії [14].

Важливим аспектом теорії є виокремлення пускових механізмів просоціальної поведінки. Центральну функцію у цьому процесі автор відводить самооцінці. Якщо у моделі Латане Б. і Дарлі Д. увага зосереджувалася на виокремленні та оцінюванні зусиль і результатів, то у цьому випадку центральним елементом виступає самооцінюваний конструкт. Сприймання труднощів іншої людини викликає у людини актуалізацію очікувань щодо себе самого. Такий конструкт індивідуальної свідомості потенційного суб'єкта допомоги, на думку Шварца Ш., виконує спонукальну роль. Кожна людина має систему уявлень про себе як соціального суб'єкта. Саме вони ведуть до пробудження почуття морального обов'язку, яке стимулює прагнення поводити себе відповідно до власних цінностей. Далі поведінку мотивує бажання діяти відповідно до своїх цінностей так, щоб зберегти самооцінку й бажані уявлення про себе. Це забезпечує відчуття власної гідності та уникнення докорів сумління. (Schwartz, 1977, p. 226). Тому таку модель можна розглядати також як модель привабливості самооцінок. Таким чином, мова йде скоріше про забезпечення власного благополуччя, ніж про альтруїстичну мотивацію.

Як і попередня концепція, модель Шварца Ш. розкриває не лише внутрішні механізми активації просоціальних дій, але й дозволяє простежити динаміку цього процесу [2, с. 246]. На думку автора, альтруїстична дія включає чотири стадії розвитку: стадія актуалізації, стадія обов'язку, визначення затрат і наслідків, стадія реакції.

Перша стадія передбачає здатність суб'єкта помічати труднощі у життєдіяльності інших людей. На цій стадії у свідомості людини проходить чотири взаємопов'язані процеси. На основі соціального пізнання відбувається виокремлення стану потреб іншого, розуміння того, що існують дії, які можуть полегшити його становище, усвідомлення власних можливостей сприяти партнеру, сприймання себе відповідальним за зміну ситуації. Друга стадія (стадія обов'язку) включає лише один етап, але він виконує унікальну роль у формуванні просоціальної поведінки – людина виокремлює соціальну норму і відчуває первинні моральні зобов'язання, тобто відбувається активація особистісних норм. Третя стадія, стадія захисту є не менш важливою у прийнятті рішення. На цій стадії продовжується не лише декодування ситуації, але й прогностичне оцінювання потенційних реакцій, наслідків. Людина повертається до аналізу проблеми з точки зору власних переоцінок. У залежності від ситуативних і диспозиційних особливостей перебіг даної стадії може мати спрощену структуру і включати лише один етап, або ж розгортатися у трьохступеневий процес оцінки та переоцінки. На цій стадії переживання почуття власного обов'язку може зменшитися і бути нейтралізованим захисними механізмами, які змушують людину засумніватися у доцільності і необхідності втручання. "Его" людини прагне уникати відповідальності. Провина за те, що відбувається, перш за все, розцінюється як промахи інших. Вирішальну роль при цьому відіграє процес заперечення відповідальності. "Его", як експерт із самозахисту, знаходить різноманітні виправдання і пояснення поведінці. Людина прагне захищатися від прийняття на себе зобов'язань, щоб це не коштувало іншим людям. Як зазначає Берковіц Л., надмірна концентрація людини на собі та своїх переживаннях веде до зниження готовності надання допомоги. Четверта стадія передбачає реакцію людини: наявність чи відсутність просоціальних дій, тобто діяльність чи бездіяльність.

Завершуючи аналіз концепції Шварца Ш., варто зазначити, що вона є більш ґрунтовною у порівнянні з моделлю Латане Б. і Дарлі Д., оскільки включає як простеження цілісного механізму прийняття просоціального рішення, так і виокремлення його основних етапів та їх змістового наповнення.

Цікавою лінією аналізу просоціальної поведінки є модель "очікуваної цінності". Змінними цінностями тут виступають наслідки реалізованої чи нереалізованої допомоги. Чим більш значущими будуть позитивні наслідки, тим швидше суб'єкт надасть допомогу. Вперше положення "очікуваної цінності" з'явилися у теоріях Левіна К. та Толмена Є. Обидва дослідника від самого початку цілком однозначно визначили змінну "цінність" як центральну для будь-якої мотиваційної теорії привабливості: Левін К. через поняття "валентність", а Толмен Є. через поняття "необхідність, корисність" мети. Змінна "очікування" вперше з'явилася у теорії Толмена. Автор увів це поняття як засвоєне знання про співвідношення засобів і цілей. Змінні очікування можуть бути різними. Один із типів очікувань є суб'єктивна вірогідність дії, результатом якої є сприятливі для партнера наслідки. До іншого типу змінних очікувань належить інструментальна значущість власної дії, спрямованої на надання допомоги. На основі аналізу значної кількості експериментальних досліджень допомоги, виконаних у зарубіжній психології, Хекхаузен Х. виокремлює шість видів наслідків, які мають специфічне мотиваційне начало. До них належать: користь від надання допомоги; затрати на надання допомоги; негативне збудження чи власний "дискомфорт", позбавитися від якого можна лише шляхом надання допомоги або виходу із ситуації; оцінка дії зі сторони інших людей; суб'єктивна оцінка дії чи бездіяльності і нарешті емоційне співпереживання внутрішньому стану людини, яка потребує допомоги. Саме дві останні змінні, на думку Хекхаузена Х., – самооцінка дотримання особистісних норм і співпереживання є безкорисними. І саме від того, яку роль вони відіграють у прийнятті рішення про надання допомоги, ця поведінка буде внутрішньо мотивованою, тобто у повному розумінні безкорисним актом [10].

Цікаві моделі просоціальної поведінки запропонували психологи, які зосередили увагу не на когнітивних складових та активізації моральної свідомості суб'єкта, а на виокремленні механізмів просоціальної стратегії із емоційного контексту (Кок Ж, Бетсон С., Мак-Девіс і Аронфрід Ж.). (Зазначимо, що у попередній моделі емоційно-му співпереживанню самостійна роль взагалі не надавалася). Дитячі психологи Аронфрід Ж. і Паскаль В. експериментальним шляхом довели, що емпатійне підкріплення підвищує просоціальну спрямованість. Детальне пояснення ролі емоційного співпереживання при наданні допомоги здійснено у двоступеневій моделі просоціальної поведінки (Кок Ж., Мак-Девіс [3], Бетсон Д. [12]). Ця модель описує динаміку емоційних основ соціальної поведінки. На першому етапі декодування соціальної ситуації суб'єкт уявно ставить себе на місце партнера, що потребує допомоги. Як наслідок, це формує емоцію співпереживання, яка і продукує чи стимулює надання допомоги. Без співпереживання просоціальна дія не настає. Саме емоційне співпереживання є вирішальним фактором сприяння. Досліди Бетсона В. показали, що люди, які допомагають на основі співчуття, пропонують допомогу навіть тоді, коли могли б цього уникнути. Співчуття за своєю сутністю є самопожертвою.

Модель генетичного детермінізму ґрунтується на більш загальній теорії еволюції. Психологи-еволюціоністи роблять акцент на тому, що люди несвідомо реагують на генетичний вплив. Будь-яка поведінка, яка збільшує можливість успішної репродукції, буде представлена у наступних поколіннях частіше, ніж поведінка, не пов'язана з репродуктивним успіхом, чи така, яка заважає репродукції.

Досить оригінальною є модель просоціальної поведінки, запропонована Лінденберг З. [9, с. 232]. Ця теорія виконана у руслі когнітивного підходу і є однією із спроб пояснення процесів соціального пізнання та соціальної поведінки. У її основу покладено принцип когнітивного аналізу просоціальної ситуації. Лінденберг З. пропонує для аналізу поведінки використовувати ситуаційну теорію, вказуючи на те, що у будь-якій ситуації присутній ефект селективної сензитивності. Сприймаючи події, людина має схильність диференціювати їх, висуваючи на перший план одні і відсторонюючи інші. Ця можливість заснована на природі людської психіки, особливостях перебігу процесів соціального пізнання.

Така властивість, на думку автора, сприяє виокремленню найбільш значущих елементів ситуації і дій. При цьому сензитивність виявляється не лише відносно ситуативних чинників, а й у сфері когнітивних уявлень і емоційного ставлення до ситуації. Зазначена селективність обумовлює вибіркоче ставлення людини до всіх аспектів ситуації, її когнітивних та емоційних компонентів. Мету разом з когнітивними процесами Лінденберг З. називає фреймом. Його складовою є ментальна модель, що регулює відносини особи і соціального світу. Цей вид ментальної репрезентації дозволяє індивіду надавати сенс різним аспектам фізичного і соціального світу. За своєю сутністю ментальна модель є значно ширшим явищем, ніж соціальні норми чи соціальні установки, оскільки виходить за межі правил. У свою структуру вона включає також відображення стосунків, соціальних очікувань [13].

Ментальна модель складається з прототипів, які створюють еталонну версію явища. Лінденберг З. зазначає, що прототипи складаються з п'яти елементів: набір правил щодо власної поведінки і поведінки партнера; очікування щодо поведінки інших людей, засновані на системі правил; передбачення щодо існуючих соціальних очікувань відносно власної поведінки; нормативні очікування щодо своєї власної поведінки; узгодження цих очікувань, при цьому кожен партнер по взаємодії передбачає, що інший використовує ту ж ментальну модель.

Отже, фрейм, на думку З. Лінденберга, є найбільш важливим фактором, що опосередковує просоціальну поведінку особистості. На характер цілей і ментальних моделей у конкретній просоціальній ситуації впливають два додаткові, але не менш важливі фактори. По-перше, це блок особистісних складових, до яких можна віднести: особистісні риси, такі як емпатія, когнітивні навички, особливості темпераменту; стабільні вміння та навички особистості, наприклад, розвинений самоконтроль, самоаналіз; особливості біографії, тобто весь попередній особистісний соціальний

досвід людини. По-друге, це блок соціального контексту, що включає: соціальний статус, який має значний вплив на соціальну поведінку; інституційні елементи, що розкриваються як законодавчі та нормативні обмеження і правила; культурні елементи, тобто специфіка культурного простору, до якого належить суб'єкт.

Просоціальна поведінка, згідно з Лінденбергом З., – це найбільш загальний термін для всіх видів поведінки, інтенціонально пов'язаних з благополуччям іншого, можливо і з урахуванням власних інтересів, що включає в себе деякі жертви для суб'єкта просоціальної поведінки. Лінденберг З. виділяє п'ять видів просоціальної поведінки: співпраця, справедливість, альтруїзм, надійність (trustworthiness), повага до інтересів інших.

Всі ці види приносять благо іншому і сприймаються як поведінка, що вимагає від суб'єкта певної жертвовності. Окрема форма просоціальної поведінки (альтруїзм, кооперація або їх поєднання) та їх зв'язок з мотивами залежить від комбінації фрейму та ментальної моделі відносин. Наприклад, при зборі грошей у школі в індивіда формується фрейм ситуації як інструментальної (збір грошей – це засіб досягнення спільної мети), а характер ментального ставлення – сприйняття оточуючих як однодумців.

Лінденберг З. говорить про те, що основа просоціальної поведінки – це соціальні зв'язки, які вимагають різних комбінацій видів просоціальної поведінки. Наприклад, відносини солідарності вимагають реалізації всіх п'яти видів просоціальної поведінки, при цьому чим сильніша солідарність (наприклад, близька дружба), тим більш очікуваною є жертвовність. Сильна і слабка солідарність відрізняються також і соціальними нормами, а саме: рівність (відносно дружби) і справедливість (відносно сусідів). Тобто, соціальні відносини включають в себе систему очікувань і систему соціальних норм.

До видів соціальних стосунків, які опосередковують просоціальну поведінку, належать також владні стосунки. Статусні відносини асиметричні, тобто вони можуть включати різні форми просоціальної поведінки, спрямованої зверху вниз. Отже просоціальна поведінка, яка обумовлена статусними відносинами, є нерівноправною, наприклад, надійність і поважність з боку партнера з більш низьким статусом, і трохи альтруїзму з боку партнера з більш високим статусом. Для того, щоб соціальні відносини послужили фактором просоціальної поведінки, вони повинні бути репрезентовані учасниками взаємодії, тобто бути вираженими у формі ментальних моделей [9].

Основний механізм просоціальної поведінки, згідно з Лінденбергом З., складається з селективного сприйняття ситуації, селективної пам'яті та селективного мислення. Всі ці характеристики безпосередньо залежать від мети. Існує три групи цілей з точки зору їх впливу на когнітивні процеси:

- цілі, пов'язані з наближенням-уникненням, наприклад, мета придбання, втрати, самопосилення, самозахисту;
- цілі, які належать до логічних чи інтуїтивних процесів, наприклад обдумування, виконання, пізнання, навчіння;
- цілі, спрямовані на себе чи на інших, наприклад, кооперація, змагання.

Відносно просоціальної поведінки найбільш важливими є друга та третя група цілей. Просоціальна поведінка, зумовлена сьогоденними мотивами, викликає установки й очікування, відмінні від установок, очікувань просоціальної поведінки, спрямованої на майбутні цілі. Отже цілі не просто репрезентують задані преференції, а й впливають на поведінковий репертуар.

Згідно з теорією соціального обміну людська взаємодія спрямовується "соціальною економікою" (Хоманс Дж. і Блау П.). Люди обмінюються не тільки матеріальними благами і грошима, але і соціальними товарами – любов'ю, послугами, інформацією, статусом. Діючи так, люди використовують стратегію "міні-максу" – мінімізують (зменшують) витрати, максимізують (збільшують) винагороди (заслуги). Згідно з теорією соціальних норм люди здійснюють альтруїстичні вчинки тому, що суспільні очікування зумовлюють певний тип поведінки. Соціолог Алвін Гоулдер стверджує, що всезагальним "моральним кодом" є норма взаємності: ми схильні надавати допомогу тим, хто надає її нам.

Переконавання, що люди повинні надавати допомогу тим, хто її потребує, без тивістській культурі люди підтримують норму соціальної відповідальності. У колективі представники індивідуалістично орієнтованих спільнот. Вони висловлюють бажання допомогти навіть тоді, коли відсутня безпосередня загроза життю людини, що потребує допомоги, чи коли вона не належить до кола їхньої родини.

Модель просоціальної поведінки на основі виокремлення її функціональних систем запропонована у роботі Мазур Ю. В. [6]. На думку цього автора, у структуру просоціальності входить три компоненти: а) позитивні уявлення особистості про себе, пов'язані зі здібностями до солідарності і співчуття, а також визначення ставлення до інших, що проявляється в здібностях до емпатії, у співпраці та взаємодопомозі, в умінні вирішувати конфліктні і важкі ситуації; б) система життєвих цінностей, які визначають стратегії взаємодії зі світом; в) здатність особистості реалізувати себе на шляху альтруїстичної, суспільно значущої діяльності. Ідеї автора вказують на визнання генезису просоціальної тенденції, але презентація моделі здійснюється зі сторони її внутрішньої будови, а не динамічної процесуальності.

Висновки. Отже, виконаний аналіз дозволяє стверджувати, що у психологічній науці напрацьовано значний теоретичний та експериментальний матеріал, який дозволяє підходити до вивчення просоціального явища концептуально. На даний час існує декілька відносно самостійних теорій аналізу явища. Кожна з моделей просоціальної поведінки забезпечує новий ракурс вивчення явища, не заперечуючи можливість його розгляду під іншим кутом зору. Відмінність у поясненні сутності просоціальної поведінки, її механізмів та функціонування вказує на необхідність подальших розробок цієї проблеми. Велика кількість гіпотез і теорій, присвячених вивченню просоціальної поведінки, засвідчує не лише унікальну значущість і складність проблеми, але і недостатність узагальнюючих робіт за даним напрямом. На їх необхідність вказується у роботах Журавльової Л. П., Мазур Ю. Одним із продуктивних шляхів вивчення просоціальної поведінки є шлях пошуку інтеграційних підходів у вивченні просоціального феномена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бэрон Р. Агрессия / Р.Бэрон, Д.Ричардсон. – СПб.: Питер, 2001. – 352 с.
2. Карандашев В.Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство/ В. Н. Карандашев. – СПб.: Речь, 2004. – 70 с.
3. Кордуэлл. М. Психология от А до Я: Словарь-справочник / пер. с англ./ М. Кордуэлл. М.: Фаир-Пресс, 2000. – 448 с.
4. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 939 с.
5. Кухтова Н.В. Феномен просоциального поведения в психологической науке (некоторые подходы в изучении просоциального поведения) / Н В. Кухтова // Белорусский психологический журнал. – 2004. – №1(1). – С. 60-65.
6. Мазур Ю. В. Социально-психологический тренинг личностного роста как средство развития просоциального поведения [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Ю. Мазур. – Ярославль, 2008. – 22 с.
7. Психологическая энциклопедия. 2-е изд. / Под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. – СПб.: Питер, 2006. – 1096 с.
8. Рейковский Я. Просоциальная деятельность и понятие собственного "Я" // Вестник МГУ. – Сер.14. – 1981. – №1. – С. 14-22.
9. Соболев С. И. Концепция просоциального поведения З. Линдерберга [Электронный ресурс] / С. И. Соболев, Л. Н. Тарасова. – Режим доступа : <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/5183-2012-12-06-17-45-19>.
10. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. СПб.: Питер; М.: Смысл, 2003 – 860 с.
11. Чалдини Р. Социальная психология. Пойми других, чтобы понять себя! Агрессия / Р. Чалдини. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 256 с.

12. Batson C. D. Prosocial Motivation: Is it ever Truly Altruistic? In *Advances in Experimental Social Psychology* / C. D. Batson, & B. Leonard. – 1987. – Vol. 20, P. 65-122.
13. Lindenberg S. Prosocial Behavior, Solidarity, and Framing Processes/Solidarity and Prosocial Behavior An Integration of Sociological and Psychological Perspectives. – Springer Science+Business Media, Inc, 2006. – P. 23-45.
14. Schwartz S.H. Basic Values: How They Motivate and Inhibit Prosocial Behavior / S. H. Schwartz // *Prosocial Motives, Emotions, and Behavior: The Better Angels of Our Nature*. American Psychological Association. – 2010. – P. 139-157.

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ СИСТЕМОКОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ

Пенькова О.І.

Постановка проблеми та виклад основного матеріалу. Процес самовдосконалення не вичерпується своїм суб'єктивним змістом, а діє як об'єктивний фактор, впливаючи на взаємовідносини між людьми, на домагання особистості, її життєву спрямованість, у значній мірі формуючи її. Розвиток поведінки зрілої особистості характеризується більш узагальненим усвідомленням себе, адекватною самооцінкою, наявністю здатності регулювати свої дії не лише під впливом обставин, а й самостійно, появою більш загальної і віддаленої за часом мети, виникненням внутрішніх стимулів, регулюючих діяльність, формуванням потреби у самотворенні як одному з проявів самоактивності.

Необхідність всебічного дослідження феномену самовдосконалення актуалізувалась у зв'язку з інтенсивним вивченням процесів самосвідомості і самоідентичності особистості (Боришевський М.Й. [5], Костюк Г.С. [9], Максименко С.Д. [10], Столін В.В. [15], Шорохова К. В. [18], Ядов В.О. [14]); ціннісних аспектів у структурі особистості (Ананьєв Б.Г. [1], Бодальов А.А. [4], Боришевський М. Й. [5], Рубінштейн С.Л. [13], Шорохова К.В. [18]); гуманістичних поглядів на суспільні процеси (Балл Г.О. [2], Маслоу А. [11], Роджерс К. [12]) тощо.

Розвиток самосвідомості, за С.Л. Рубінштейном, можливий лише завдяки взаємодії людини з зовнішнім світом, в результаті взаємин з іншими людьми, завдяки різноманітним зв'язкам її Я з іншими конкретними Я, завдяки усвідомленню змін у відносинах з оточуючими та пізнанню їх. В результаті цих взаємин людина свідомо самовизначається як Я, як особистість, що належним чином віддзеркалюється у її самосвідомості [13].

Сучасні психологічні концепції різноманітні у своєму розумінні сутності феномену Я, самосвідомості і самовдосконалення. Так, деякі з авторів (Кон І.С., Столін В.В.) розглядають як синоніми такі поняття як Я, "Я – концепція", образ Я, ідентичність, вбачаючи загальні риси у їх формуванні і проявах. Інші, навпаки, намагаючись подати структуру свідомості ієрархічно, наполягають на розмежуванні цих понять.

Зарубіжні психологи широко використовують поняття "Я – концепція".

К.Роджерс розглядає Я – концепцію як організований і послідовний концептуальний гештальт, складений із сприйняття якостей Я (або "мене"), взаємовідносин Я з іншими людьми і з різноманітними аспектами життя, а також цінностей, пов'язаних з цими сприйняттями. Він вважає, що даний гештальт доступний для свідомості, але не обов'язково усвідомлюваний, і зазначає, що як тільки гештальт усвідомлюється, відразу ж включається механізм оцінювання суб'єктом своїх якостей [12].

Р. Бернс трактує Я – концепцію як сукупність усіх уявлень індивіда про себе, пов'язану з їх оцінкою. "Я – образ" розглядається як описова складова Я – концепції, оцінна грань представлена в її структурі самооцінкою [3].

Згадуючи про дослідження У. Джемса [6], необхідно підкреслити три основні обставини: по-перше, визнання подвійної природи Я, виокремлення в ньому двох нерозривних сторін (Я як суб'єкт і як об'єкт); по-друге, виділення по-

Наукове видання

III Всеукраїнський психологічний конгрес
з міжнародною участю

ОСОБИСТІТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

20-22 листопада 2014 року

Підписано до друку 16.10.2014. Формат 60 x 84/₁₆.
Гарнітура Ukrainian Pragmatica. Друк офс. Папір офс.
Ум.-друк. арк. 59,40. Обл.-вид. арк. 48,08.
Наклад 300 прим. Зам. 49

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія KB № 15729-4201P від 18.08.2009 р.

ДП «Інформаційно-аналітичне агентство»
01001, Київ – 1, вул. Еспланадна, 4-6, оф. 419-2.
Тел./факс (044) 287-03-79